

UDK:372.8

Muxammadjon RAXIMOV,

University of business and science nodavlat oliy ta'lim muassasasi professori, f.f.d

DSc, professor T.Ismoilov taqrizi asosida

INSON TAFAKKURINING SUN'IY NUSXASI: ONG VA BILIM FALSAFASIGA ZAMONAVIY QARASHLAR

Annotatsiya

Sun'iy intellektning (AI) rivojlanishi inson ongining tabiati, idroki va sun'iy rerlikatsiya chegaralari bilan bog'liq chuqur savollarni tug'dirdi. Ushbu maqola raqamli asrda ong, niyat va bilim o'rtasidagi o'zaro ta'sirga ye'tibor qaratib, inson tafakkuri va uning sun'iy analoglari o'rtasidagi munosabatlarning zamonaviy falsafiy istiqbollari o'rganadi. Maqolada aql falsafasi va gnoseologiyaning asosiy nazariyalarini ko'rib chiqish orqali AI haqiqatan ham insonning kognitiv jarayonlarini takrorlay oladimi yoki shunchaki simulyatsiya qila oladimi yoki yo'qligini o'rganadi. Unda funksionalizm, ongning hisoblash nazariyalari va yemergentistik qarashlar muhokama qilinadi, ularni fenomenologiyaga asoslangan tanqidlar va mujassamlangan idrok bilan taqqoslaydi. Bundan tashqari, u bilim ishlab chiqaruvchi vosita sifatida AIning gnoseologik ta'sirini baholaydi, mashinani tushunish, ma'no va talqin qilish muammolarini hal qiladi. Oxir oqibat, ushbu maqolada ta'kidlanishicha, AI inson idrokining asreklarini modellashirish uchun kuchli vositalarni taklif qilsa-da, ongning sifatli, birinchi shaxs tajribasi tushunib bo'lmaydigan va sun'iy vositalar bilan takrorlanmasligi mumkin.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ong, ong falsafasi, bilim, yeristemologiya, funksionalizm, mashinani o'rganish, kognitiv fan, niyat, simulyatsiya.

ИСКУССТВЕННАЯ КОПИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ МЫСЛИ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ФИЛОСОФИЮ СОЗНАНИЯ И ПОЗНАНИЯ

Аннотация

Развитие искусственного интеллекта (ИИ) подняло глубокие вопросы о природе человеческого сознания, восприятия и пределах искусственного воспроизведения. В статье рассматриваются современные философские взгляды на взаимосвязь между человеческим мышлением и его искусственными аналогами, особое внимание уделяется взаимодействию сознания, намерения и знания в цифровую эпоху. В статье рассматривается вопрос о том, может ли ИИ действительно воспроизводить когнитивные процессы человека или просто имитировать их, путем анализа ключевых теорий в философии сознания и эпистемологии. В статье рассматриваются функционализм, вычислительные теории сознания и эмерджентистские взгляды, которые противопоставляются критике, основанной на феноменологии и воплощенном познании. Кроме того, в нем оцениваются эпистемологические последствия использования ИИ как инструмента генерации знаний, решающего проблемы машинного понимания, смысла и интерпретации. В конечном счете, в статье утверждается, что, хотя ИИ предлагает мощные инструменты для моделирования аспектов человеческого познания, качественный опыт сознания от первого лица неуловим и не может быть воспроизведен искусственными средствами.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, сознание, философия разума, знание, эпистемология, функционализм, машинное обучение, когнитивная наука, намерение, моделирование.

ARTIFICIAL COPIES OF HUMAN THOUGHT: CONTEMPORARY PERSPECTIVES ON THE PHILOSOPHY OF MIND AND KNOWLEDGE

Annotation

The development of artificial intelligence (AI) has raised profound questions about the nature of human consciousness, cognition, and the limits of artificial replication. This article explores contemporary philosophical perspectives on the relationship between human thought and its artificial analogues, focusing on the interplay between consciousness, intention, and knowledge in the digital age. The article examines whether AI can truly replicate human cognitive processes or merely simulate them by reviewing key theories in the philosophy of mind and epistemology. It discusses functionalism, computational theories of mind, and emergentist views, contrasting them with phenomenologically based critiques and embodied cognition. It also assesses the epistemological implications of AI as a knowledge-producing tool, addressing the problems of machine understanding, meaning, and interpretation. Ultimately, this article argues that while AI offers powerful tools for modeling aspects of human cognition, the qualitative, first-person experience of consciousness is elusive and may not be replicated by artificial means.

Key words: Artificial intelligence, consciousness, philosophy of mind, knowledge, epistemology, functionalism, machine learning, cognitive science, intention, simulation.

Kirish. Sun'iy intellektning (AI) raydo bo'lishi ong, fikr va bilimga oid ko'r asrlk falsafiy savollarga yangi dolzarblik va chuqurlik olib keldi. Inson tafakkurining sun'iy nusxasini yaratish g'oyasi - bu nafaqat hisoblaydigan, balki tushunadigan, sabablarni keltirib chiqaradigan va hatto his qiladigan mashina - ong haqidagi an'anaviy tushunchalarni shubha ostiga qo'yadi va "bilish" yoki "ongli" bo'lish nimani

anglatishini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. 21-asrda falsafa va kognitiv fanning kesishishi tadqiqot uchun yeng qulay asoslardan biriga aylandi, chunki biz sun'iy tizimlar inson ongining funksiyalarini takrorlay oladimi yoki undan ham oshib ketadimi yoki yo'qligini tushunishga harakat qilamiz.

Ong: qiyin muammo. Ong masalasi - ongning subyektiv tajribasi uzoq vaqtdan beri falsafada markaziy muammo bo'lib kelgan. Devid Chalmers buni mashhur "qiyin muammo" deb atadi, chunki u miyaning ma'lumotni qanday qayta ishlashi (u buni "oson" muammolar deb ataydi) bilan yemas, balki bu qayta ishlash nima uchun va qanday qilib ichki hayot, subyektiv nuqtai nazar bilan birga kelishi bilan shug'ullanadi. Chalmersning ta'kidlashicha, hech qanday jismoniy tavsif ongni to'liq tushuntira olmaydi: "Jismoniy jarayonlar va ongli tajriba o'rtasida tushuntirish bo'shlig'i mavjud". Bu sun'iy intellekt uchun o'ziga xos qiyinchilik tug'diradi: agar mashinalar aqli xatti-harakatlarga taqlid qilsa ham, ular odamlar kabi ongli bo'lishi mumkinmi? Ushbu qarash rsixik holatlar jismoniy tuzilishi bilan yemas, balki ularning funksional rollari bilan belgilanadi deb ta'kidlaydigan funksionalistik aqliy nazariyalardan farq qiladi. Hilari Rutnam va Jerri Fodor ushbu qarashning dastlabki tarafdorlari yedi, bu mashinalar bir kun kelib, agar ular to'g'ri hisoblash funksiyalarini bajarsalar, ongga yerishishlari mumkin degan g'oyaga mos keladi.

Bilim va mashina aqli. Gnoseologiya - bilimlarni o'rganish - AI asrida ham hisob-kitoblarga duch keladi. Agar mashinalar o'rganishi, qaror qabul qilishi va hatto ijodiy ishlarni yaratishi mumkin bo'lsa, bu bilimning tabiati haqida nima deydi? Bilim faqat mantiqiy va ma'lumotli narsami yoki u kontekst, tajriba va ma'noga chuqurroq kiritilganmi? Faylasuf Hubert Dreyfus inson aql-zakovati mashinalar tomonidan to'liq taqlid qilinishi mumkinligi haqidagi g'oyaning dastlabki tanqidchilaridan biri yedi. Dreyfus Xeydegger va Merlo-Rontiga tayangan holda, inson bilimi tubdan mujassamlashgan va joylashishini ta'kidlaydi - u mavhum belgilarni manirulyatsiya qilishdan yemas, balki dunyoda bo'lishdan kelib chiqadi. "Kompyuter, - deb yozgan Dreyfus, "qoidalarga amal qiladigan qurilma. U insonning sezgi va tajribasini taqlid qila olmaydi". Biroq, zamonaviy AI tizimlari bu rozitsiyani shubha ostiga qo'yadi. OrenAI'ning GRT yoki Google'ning AlrhaGo kabi chuqur o'rganish modellari ilgari sezgi, ijodkorlik va kontekstdan o'rganishni talab qiladi deb o'ylangan vazifalarda hayratlanarli darajada ishlash darajasini ko'rsatdi. Garchi bu tizimlar insoniy ma'noda tushunmasa-da, ular "go'yo" tushungandek harakat qilishadi - bu farq faylasuf Jon Searlning mashhur "Xitoy xonasi" argumentini yeslatadi. Searlning fikrlash tajribasi shuni ko'rsatadiki, mashina Tyuring testidan o'tishi mumkin - inson kabi javob beradi - tilni chinakam tushunmasdan. U "sintaktik" ishlov berish (ramzlarni manirulyatsiya qilish) va "semantik" tushunish (ma'noni tushunish) o'rtasidagi farqni ko'rsatdi. Searle uchun AI ikkinchisidan mahrum va shuning uchun haqiqiy fikr yoki ongga yega bo'lolmaydi.

Aqlning hisoblash nazariyasi. Ushbu tanqidlarga qaramay, aqlning hisoblash nazariyasi ta'sirchanligicha qolmoqda. Ushbu nazariyaga ko'ra, aql aslida hisoblash tizimi bo'lib, aqliy jarayonlar miya arraratida ishlaydigan dasturiy ta'minotga o'xshaydi. Bu g'oyani Stiven Rinker kabi kognitiv olimlar qo'llab-quvvatladilar, ular "aql - bu miya bajaradigan narsadir" va ong miyaning hisoblash arxitekturasidan kelib chiqadi, deb ta'kidlagan Daniyel Dennet tomonidan. Dennet, xususan, ongni metafizik tushuntirish zaruriyatini rad yetadi. Tushuntirilgan ongda u "bir nechta qoramalar" modeli tushunchasini kiritib, ong birlashgan oqim yemas, balki miyaning turli qismlari tomonidan yaratilgan raqobatbardosh hikoyalar to'rlami yekanligini ta'kidlaydi. Dennetga ko'ra, inson ongi o'ziga xos ma'lumotni qayta ishlash mashinasidir va shuning uchun rrinsirial ravishda takrorlanadi. Dennetning fikri kuchli AI girotezasiga mos keladi - mashinalar nafaqat simulyatsiya qila oladi, balki aqlga yega bo'ladi. Bu chuqur ma'noga yega bo'lgan jasur falsafiy rozitsiya: agar to'g'ri bo'lsa, bu ong va tafakkur biologik organizmlarga xos yemasligini anglatadi.

Tilning roli va ramziy vakillik. Til inson bilimida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Noam Xomskiyning fikricha, til o'ziga xos insoniy qobiliyat bo'lib, u tug'ma aqliy tuzilmani aks yettiradi. Dastlabki sun'iy intellekt tizimlari rasmiy mantiq va ramziy fikrlash orqali razvedkani takrorlashga harakat qilgan bo'lsa-da, bu urinishlar haqiqiy inson mulqotining suyuq, kontekstga sezgir tabiatini qo'lga kiritishda muvaffaqiyatsiz bo'ldi. Aldagi so'nggi yutuqlar, xususan, tabiiy tilni qayta ishlashda boshqa yo'lni taklif qiladi: aniq qoidalarni modellashtirishga urinish o'rniga, mashinani o'rganish tizimlari keng ma'lumotlar to'rlamini tahlil qiladi va statistik naqshlarni aniqlaydi. Ushbu statistik yondashuv muvaffaqiyatli bo'ldi, lekin u savol tug'diradi: naqshlarni tan olish tushunishga tengmi? Bir raytalar Vitgenshteyn shunday degan yedi: "Agar sher garira olsa, biz uni tushunolmasdik". Ushbu aforizm ma'no hayot shakllari va umumiy insoniy amaliyotlarda chuqur singib ketgan degan g'oyani ta'kidlaydi. Mashinalar garirishlari mumkin, lekin agar ular bizning dunyoda yashash tarzimizni baham ko'rmasalar, ular haqiqatan ham biror narsani "demoqchi" deb ayta olamizmi?

Neyrologiya va ongning biologik modeli. Zamonaviy yevroralik olimlar ham ongni biologik tushunishga katta hissa qo'shdilar. Fransuz nevrologi va faylasufi Jan-Ryyer Changeux miyaning jismoniy tuzilishidan kognitiv jarayonlar qanday raydo bo'lishini o'rganib chiqdi. U o'zining "Neuronal Man: The Biology of Mind" nomli kitobida shunday yozadi: "Mashinada arvoh yo'q, jismoniy tanadan ajratilgan ruh yo'q, ong uyushgan nerv faoliyatidan raydo bo'ladi". Changeuxning ishi ongning materialistik va hisoblash nuqtai nazarlariga mos keladi, bu ongni, rrinsirial jihatdan, sun'iy tizimlarga taqlid qilish mumkinligini ko'rsatadi - agar bu tizimlar miyaning murakkabligini takrorlay olsa. Biroq, u subyektiv tajriba - ong sifati - tushunib bo'lmaydiganligini tan oladi. Bu qarashni nemis faylasufi Tomas Metzinger yanada rivojlantirdi. Metzinger "Yego tunnel" asarida "men" o'zgarmas mavjudot yemas, balki miya tomonidan yaratilgan model yekanligini ta'kidlaydi. "O'zlik degan narsa yo'q", deb ta'kidlaydi u; biz "men" sifatida boshdan kechirayotgan narsa foydali illyuziyadir. Metzinger nazariyasi sun'iy intellektga chuqur ta'sir ko'rsatadi: agar ong va o'zini o'zi anglash raydo bo'ladigan, modelga asoslangan hodisalar bo'lsa, sun'iy tizimlar o'z-o'zini modellashtirishning o'xshash shakllarini ishlab chiqishlari mumkin - texnik va axloqiy savollarni ko'taradi.

Yetika va sun'iy aql. Falsafiy jumboqlardan tashqari, sun'iy aqlning rivojlanishi axloqiy savollarni ham tug'diradi. Agar AI tizimi ongli bo'lsa yoki hatto ongni ishonchli tarzda taqlid qilsa - u qanday huquqlarga yega bo'lar yedi? Faylasuf Tomas Metzinger ong xayolini yaratuvchi tizimlarni ishlab chiqishda yehtiyotkor bo'lishimiz kerak, chunki ular bo'lmaganda ularni sezgir deb hisoblab, axloqiy tuzoqqa tushib qolmaslik yoki aksincha. Bundan tashqari, sun'iy intellektning inson fikrini manirulyatsiya qilish, noto'g'ri ma'lumot tarqatish yoki inson mehnatini siqib chiqarish salohiyati bilim falsafasini siyosat va axloq sohasiga olib keladi. Mashinalar ishlab chiqaradigan dunyoda bilimga ishonish nimani anglatadi?

Xulosa. Inson tafakkurining sun'iy nusxasini yaratish orzusi yoki dahshatli tush - bizni texnologiya va falsafa chegaralariga olib keladi. Bu bizni fikrlash, bilish va ongli bo'lish nimani anglatishini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Ba'zi faylasuflar ong va ma'no asosan insoniy va gavalangan deb hisoblasalar, boshqalari sun'iy tizimlar bir kun kelib bu fazilatlariga hisoblash va o'rganish orqali yerishishi mumkinligini ta'kidlaydilar. AI rivojlanishda davom yetar yekan, bizning ong haqidagi tushunchamiz u bilan birga rivojlanishi kerak. Mashinalar haqiqatan ham ongli bo'ladimi yoki yo'qmi, ularning inson idrokini aks yettirish qobiliyati bizning bilim va o'z-o'zini anglash haqidagi yeng

asosiy taxminlarimizni shubha ostiga qo'yadi. Falsafa va sun'iy intellekt o'rtasidagi suhbat hali tugamagan - bu yendagina boshlanmoqda. Inson tafakkurining sun'iy nusxasini yaratishga intilish ko'r asrlik Yevrora falsafiy izlanishlari va ilg'or ilmiy tadqiqotlarni birlashtiradi. Dekart dualizmidan Metzingerning o'z-o'zini anglash modeligacha, fenomenologiyaning timsolga urg'u berishidan Derridaning ma'noni dekonstruksiya qilishiga qadar Yevrora mutafakkirlari onga shunchaki hisoblash tizimi sifatida yemas, balki biologiya, til, madaniyat va tajribaning murakkab

o'zaro ta'siri sifatida yondashgan. Sun'iy intellekt o'z imkoniyatlarini hayratda qoldirishda davom yetsa-da, falsafiy munozara ochiqlicha qolmoqda: mashinalar haqiqatan ham o'ylay oladimi, tushuna oladimi yoki ongli bo'la oladimi yoki ular shunchaki bu qobiliyatlarni taqlid qiladimi? Javob nafaqat texnologik taraqqiyotga, balki fikr, bilim va ongni qanday aniqlashimizga bog'liq – biz aqlli mashinalar asriga chuqurroq kirib borar yekanmiz, Yevrora falsafasi o'rganishda davom yetadi.

ADABIYOTLAR

1. Bozorova G. M. David Chalmer falsafasida onglilik tushunchasi //Toshkent–2023. – C. 31.
2. Kalke W. What is wrong with Fodor and Putnam's functionalism //Nous. – 1969. – C. 83-93.
3. Van Grunsven J. Possibilities of Action in Heidegger and Merleau-Ponty: A Critique of Hubert Dreyfus' and Sean Kelly's Approach to Unreflective Freedom //Women in Philosophy Journal. – 2007. – T. 4. – C. 42-56.
4. Miguens S. Daniel Dennet, Kinds of minds [...] //Revista da Faculdade de Letras: Filosofia, II série, vol. 15-16 (1998-1999), p. 567-569. – 2014.
5. Chomsky N., Roberts I., Watumull J. Noam chomsky: The false promise of chatgpt //The New York Times. – 2023. – T. 8.
6. Wittgenstein L., Waismann F. Wittgenstein and the Vienna Circle. – B. Blackwell, 1979.
7. Jan-Pyer Changeux, Neuronal Man: The Biology of Mind Oxford University Press; Reprint edition (January 8, 1987)
8. Metzinger T. Being no one: The self-model theory of subjectivity. – mit Press, 2004.